

AZ ISKOLAÉPÍTKEZÉS REFORMJA

A KÍVÜLÁLLÓ SZÁMÁRA is közismert tény az, hogy a tanítás ügye az utolsó évtizedek alatt mennyire fejlődött, minő messzemenő átalakulásokon ment keresztül úgy célkitűzéseiben, mint módszereiben és eszközeiben. Egyfelől igyekszik mindinkább elszakadni az adatok és szabályok gépies emlékezetbe vésésének módszereitől, — másfelől arra törekszik, hogy a legkülönbözőbb területeken minél szorosabb kapcsolatot találjon az étellel. Ha részleteiben nézzük ezt a folyamatot, akkor azt látjuk, hogy a legegységibb oktatásnál ez pl. abban nyilvánlik, hogy a mai lélektan, nevezetesen a gyermeklélektan eredményeinek felhasználásával felismerik a tanítványok lelki berendezettségét, szellemi fejlődési fokát s ahhoz alkalmazzák a tanításnak módszereit. Ez végigvonul a mai tanítás egész rendszerén s azt eredményezi, hogy a nevelésnek és tanításnak olyan módszerei és eszközei kerülnek alkalmazásra, amelyek egy emberöltővel ezelőtt elképzelhetetlenek lettek volna, teszem azt például a cserkészmozgalom, korunk egyik legnagyobb és leg-hathatósabb nevelési eszköze, amely a felsőbbbségi nevelés mellé oda-állította az önnevelést és amely a tanárparancsnokból jóbarátot formált, aki a diákkal együtt él a sátorban. S az ehhez hasonló példák sorozatát lehetne felsorolni. Jellegzetes és világszerte általános vonása az iskola megújulásának az, hogy minderősebb szerepet játszanak a tanítási rendszer egészében a nemzetnevelés célkitűzései, az állampolgári nevelés szempontjai. Az iskola ezzel olyan feladatkört kap a nemzeti élet egészében, amely korábban nem érvényesült abban a mértékben, mint napjainkban. Jellemző tünete ennek az, hogy például Olaszországban a közoktatásügyi minisztériumot már a Nemzetnevelés minisztériumának is hívják. A magunk idevágó törvényhozásában és rendeletrendszerében ugyanez a gondolat nyilvánlik meg a célkitűzést tartalmazó szakaszokban.

Az oktatás és nevelés — mint mindenfajta emberi tevékenység — emberkéz formálta teret igényelt a maga számára, épületet, ott-hont követelt mindenkor. Kezdetein — mint az iskola szó görög eredete is jelzi — ez mindössze gyülekezőhely volt, szinte alkalmi gyülekezésre, az erre a célra szinte csak véletlenül alkalmas helynek ilyenén célra való felhasználása: a platói akadémia Akademos kertjében és annak csarnokaiban, a stoában talált magának otthont s a peripatetikusok fel-alá sétálva tanítottak. Az első írástanító iskolák

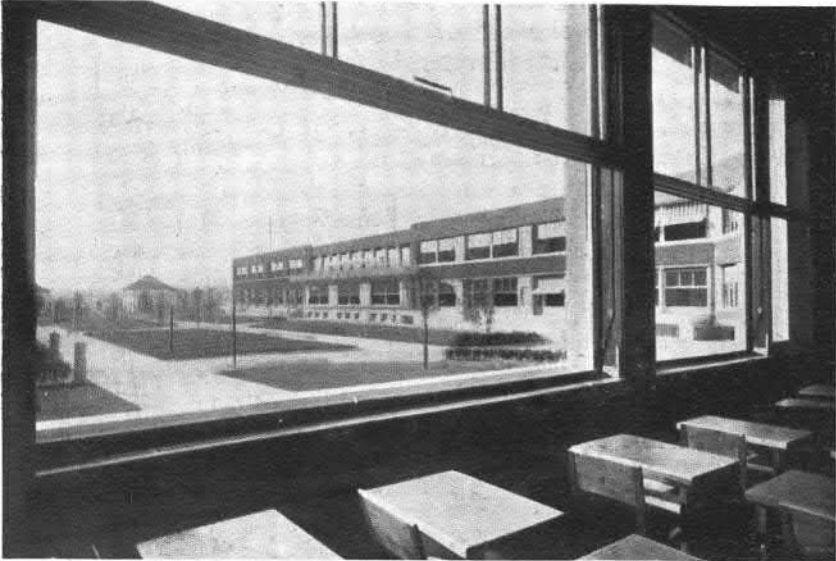
apró szobák voltak, magánházak szobái, ahol a tanítványok körülülték a mestert. A középkorban kolostorok kisebb-nagyobb szobáiban folyt a tanítás és ha kellett, e célra megtoldották a kolostort. Ilyen volt az egykori Sorbonne, Oxford ma is élő példája ennek a rendszernek, amely szinte napjainkig továbbélt. Mint hozzánk közel állót külön meg kell említeni a tiszára egyetemi célokra épült krakkói Jagelló-egyetemnek szép udvar körül emelt székházát, de még kevésbé szabad megfélekedni Mátyás király roppant budai egyetem-épülettervéről, melyet legendás formában származtatott reánk Heltai Gáspár. A barokk nagy iskolaépítői, elsősorban a jezsuiták, mint a főpapok hatalmas palotákat raktak iskoláik számára, így nálunk Nagyszombatban és Egerben — ezt a reprezentatív építkezést igen megfelelőnek tartották és természetesnek tűnt fel, hogy Mária Terézia budavári palotája kisebb átalakításokkal alkalmassá tétetett a nagyszombati egyetem befogadására. Mindebből látszik, hogy ezek az idők az iskolák esetében különösebb, egyéb házaktól eltérő térigényeket alig támasztottak, de annál nagyobb súlyt fektettek a külső megjelenés hatásosságára, hatalmasságára!

A XIX. század volt a nagy iskolaépítető, — talán soha az emberiség történetében annyi iskola nem épült, mint ez időkben. Az iskolák nagy termék sorozatából állottak, egy-egy speciális rendeltetésével soraikban: a természettudományos oktatás, a rajz- és tomaoktatás számára s főként a díszteremmel, amelyet a kontinensen körülbelül úgy használtak az iskolák, mint a falusi ember a tiszta szobát, csak ritka ünnepi alkalmakkor. E kor is különleges fontosságot tulajdonított — nemcsak a legnagyobb szabású iskolaépítkezéseknél — az épület díszes, monumentális megjelenésének, elég megnézni a magyar főváros iskoláit, hogy erről meggyőződjünk. De ha mai szemmel, a mai pedagógia célkitűzéseivel nézzük ezeket az iskolákat, úgy azokat az iskola különleges célkitűzéseinek — nevezetesen ahogy azokat ma felismerjük — kevésbé megfelelőeknek tartjuk. Mindenekelőtt zavar ez iskolák minden melegség nélküli száraz ridegsége, kaszányaszerűsége. Az a benyomásunk, hogy tervezőik az adatszerűleg feljegyzett építési programmon túl egyáltalán nem mélyedtek el a feladat megoldásának részleteibe, egyáltalán nem gondoltak arra, hogy miként is lehetne az épületből pedagógiai eszközt formálni, miként lehetne az iskolaépületekből a gyermek, a serdülő ifjúság saját birodalmát, otthonát formálni? A külsőnek palotaszerűségét a belsőnek kaszányái mivoltától ugyanaz a távolság választotta el, mint ahogy a kor bérpalotahomlokzatai mögött nyomortanyák, egészségtelen lakások bújtak meg. S ami vonatkozik a nagyobb iskolákra, ugyanaz vonatkozik a kisebb, alsóbbfokú iskolákra, a falusi iskolákig, melyeknek ezrei épültek szellemtelen, léleknélküli szabványtervek szerint évtizedeken át. A falusi iskolaépület ugyanaz volt az Alföld rónáin, mint a Kárpátok erdői alatt.¹ A mai pedagógia szemszö-

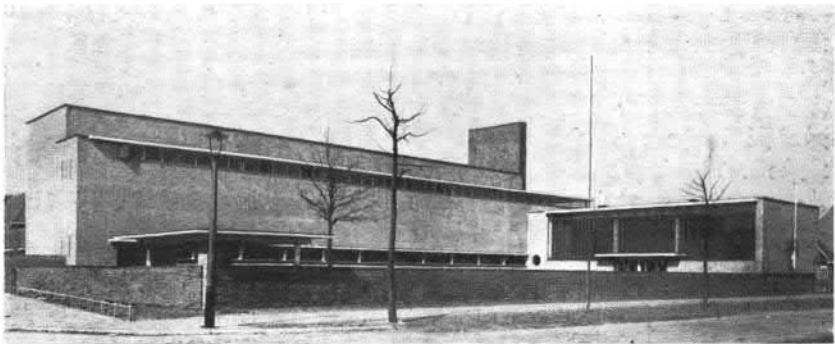
¹ Nem szabad azonban megfélekedni arról a szép kísérletről, amelyet a háború előtti években indítottak meg Kertész K. Róbert és Sváb Gyula, a kultuszminisztérium építésztisztviselői, amikor a tájhoz szabott, a helyi tősgyökeres építkezéssel egybehangzó iskolák építését indították el. (V. Ö. Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye, 1914, 17. lap.)

géből nézve ezeket az iskolákat, feltűnik az is, hogy mily kevésbé törődtek az adott környezettel, illetve a helynek kiválasztásával. Felette jellegzetes például az, hogy a fővárosban, mint a vidéki városokban az iskolákat általában a főútvonalakra szerették állítani, tekintet nélkül arra, hogy az iskola előtti utca természetesen zavarja a tanítási munkát, hogy a nagyforgalmú utcák pora igazán nem kívánatos egy iskolában. Az illetően telekkiválasztásnak következménye volt aztán az, hogy az iskola számára rendelt telek nagyobbára szűkös volt, mivel ilyen helyzetben a telek természetesen drága volt. Az Összbenyomásunk az, hogy az iskolák építésénél az állam és a városok inkább arra gondoltak, hogy olyan épületekhez jussanak, amelyek a városoknak mutatós építészeti díszei, mintsem az ifjúság oktatásának megfelelő otthonok, vagy ha tetszik, alkalmas műhelyei a nevelésnek.

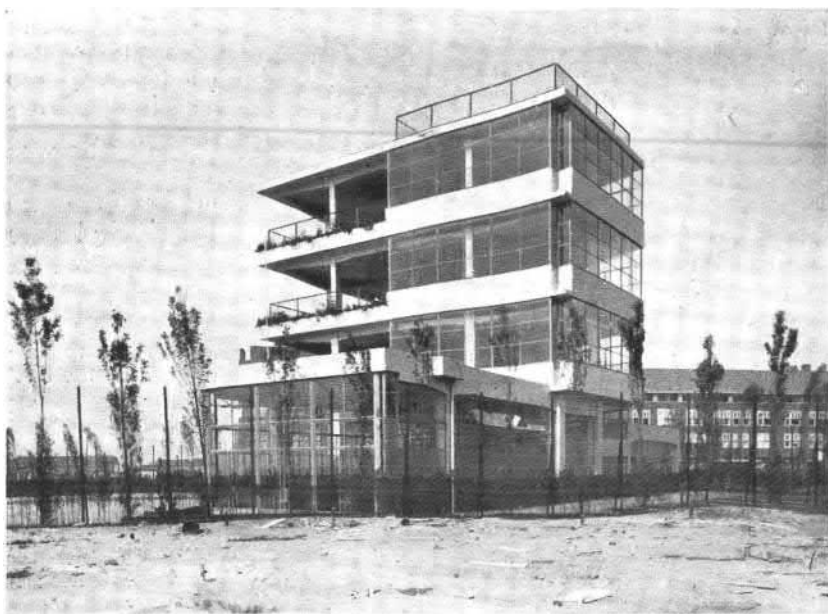
Ha a külföld újabb iskolai építkezéseit figyeljük, nevezetesen azokat, amelyek a világszerte terjedő iskolareformmal lépést tartanak, akkor ott egészen másfajta iskolaépítéstudományok megjelenését láthatjuk, iskolákat, melyek egész felépítésükben és megjelenésükben, mint belső elrendezésükben, helyiségeik minemőségében és azok csoportosításában, a részletek szeretetteljes kialakításában gyökeresen eltérnek a magunk régebbi és újabb iskolaeépületeitől. Az építészeti pompa és reprezentáció helyére báj és szeretetreméltóság lép, avagy szigorú, tárgyilagos célszerűség és a megjelenés rendjének kristálytisztaságára való törekvés. Ugyanez a belsőben: a kaszárnyái ridegséget felváltja egy bizonyos festői kedvesség. A régi megszokott helyiségek mellé egészen újak sorakoznak: a tornaterem mellé legalább is zuhanyfürdő, ha nem kisebb medence, a fizikai és kémiai előadó mellé tanulólaboratóriumok, illetve a féltett titokként őrzött tanári laboratórium már a diákság laboratóriumává bővül, a könyvtár olvasószobává alakul, kézipari műhelyek jelennek meg, kisebb szerszám- és gépfelszereléssel, a díszterem, ha még megvan, színpaddal gazdagodik. Megjelennek a tanulók otthonai: refektórium, cserkészotthon. Különleges esetekben az iskola más intézményekkel ölelkezik egybe: a leányiskola a háztartási iskolával, óvodával, sőt az anyavédelmi, anyanevelői intézményekkel társul egy tető alá. Az egykori poros iskolaudvar sportpályává, virágos kertté tágul, megjelennek az osztályokhoz tartozó virágkertek és kísérleti ágyásokra szabott veteményes kertek. Egyes iskolatípusokban, főleg az alsó fokozatú iskolákban, de mindinkább a felső tagozatokban is — mint feltűnő példát említem a pasadenai középfokú katonai iskolát: — az egyes termek — a fokozatosan kisebbedő termek! — mellé simul a homlokfal teljes felnyitásával a tanteremhez csatlakozó, a tanításra felhasználható osztálykert, amelyben az év kedvező napjain az oktatás a szabadterben folytatható s így a zárt levegőben folytatott tanítás a lehetőség szerinti minimumra csökkenthető. Mindez magával hozza a hagyományos iskolabútorzatnak, az iskolapadnak messzemenő átalakulását; azt mindinkább felváltja a szabad bútorzat: az asztal és szék bútorzás, amely lehetővé teszi, hogy a tanulók ne merev katonás rendben üljenek, amit persze felhasználtak arra, hogy a hátsóbb padosorokban a tanítástól elszakadva szórakozzanak, olvassanak —, hanem esetenként a tanító

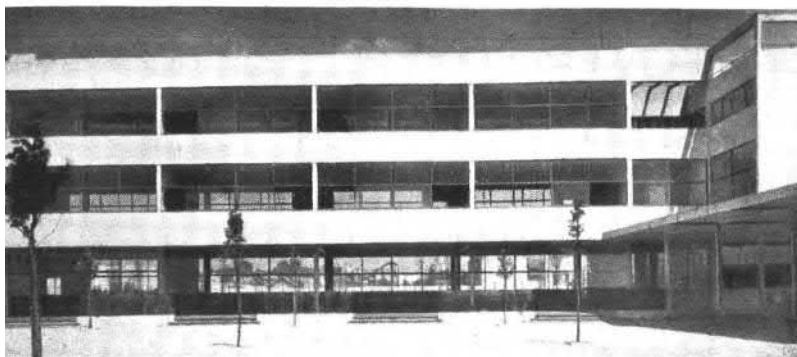
Elemi iskola Bellunóban, tervezte G. Marini. A hatalmas tolószervezetű ablakon keresztül pillantás a nagy udvarba és a keresztzárnyra, annak nagy ablakos tanteremcsoportjára.

Iskola Hilversumban, Amsterdam kertvárosában, tervezte W. M. Dudok. Pillantás az utcai oldalra, ahova a folyosók néznek. A végigüvegezett keresztzárnyban van a tornaterem. Az egész épület melegsárga téglával burkolt homlokzati kiképzést nyert.

Az amsterdami szabadtéri napfényiskola, tervezte J. Duiker. A magániskola céljait szolgáló egész épület vasbetonvázalattal épült, előrenyúló konzolos mennyezetekkel, ami lehetővé tette azt, hogy a tantermek mindhárom oldalukon a mellvédétől a földéig ablakkiképzést nyerjenek. A tanítás az év nagyobb részében nyitott ablakoknál folyik.

Elemi iskola Párizs egy külvárosában, tervezte André Lurcat. A földszint egészében nyitva maradt s a gyermekek pihenő- és futkosóhelye esős vagy túlságosan napos időben.

körül szinte barátilag, családilag csoportosulva helyezkedjenek el. Ennek további következménye, hogy szükségessé válik az egyoldali világítás elhagyása s annak helyét elfoglalja a kétoldali, részben magasról jövő, szórt oldalsó világítás. Maguk a folyosók is átalakulnak, oldalfalaikat az iskolaépítő felhasználja üvegezett kiállítási szekrények, tárlók elhelyezésére és pedig azért, hogy az iskola igen költséges tanterfelszerelését, gyűjteményeit ott lehessen kiállítani s így az ne legyen hétepcséses, ritkán feltárt kincsek gyűjteménye, hanem állandóan a tanulók szeme előtt álljon, izgassa gondolkodásukat. Ugyané szekrények szolgálnak arra is, hogy a tanulók mindtöbbet készítette tanulmányi munkái: modellek, szemináriumszerűen készült táblázatos dolgozatok, statisztikai szemléltető munkák rendszeresen kiállíthatók és a tanításnál felhasználhatók legyenek. A művészieden, sőt egyenesen ízlésrontó régi falitáblasorozat helyét — ezt a nagy kiadással beszerzett, soha meg nem nézett, unott anyagot a falakon festmények pótolják, mik akár díszítő, akár tanító célzatúak, térképek, remekül tervezett statisztikai táblázatok stb. Világszerte bevonul az iskolába a virágkultusz, nevezetesen abban a formában, hogy a virágok gondozását a tanítványokra, az osztályokra bízák. Ezek megfelelő elhelyezéséről jóelőre gondoskodni természetesen a tervező építész feladata.

S ha mindennek anyagi oldalát nézzük, némi gondolkodás után azt látjuk, hogy azt, amit régen a külsőséges díszre fordítottak, a homlokzat palotaszzerű kiképzésére, a sötét, semmire nem használható, de oszlopos, esetleg unalmas falfestményekre, semmitmondó díszítőszobrászatra, jelentőség nélküli szoborművekre, mindez bőséges fedezetet nyújt az iskolák szeretetteljes pedagógiai szempontú kiképzésére. Mindehhez csak az szükséges, hogy a feladat ilyen megoldására az arra alkalmas építész bizonyos mértékig szabadkezet kapjon s a pedagógussal együttműködhessék, és a feladat helyes megoldásába idejekorán bevonassék, nevezetesen már az iskola számára rendelt telek megfelelő kiválasztásában is közreműködhessék. Természetesen képzelenség azt várni az építészről, hogy egy főútvonalon fekvő, sűrű autóbuszjáratok sorától súrolt, rosszformájú és szűk — mert drága — telken korszerű iskolát építsen! A kontinens legszebb iskolái Amsterdam kertvárosában, Hilversumban épültek, ahol azok tervezője, W. M. Dudok, egy végtelenül melegsívű építőművész s a városrendezési terv szerzője azonos személyiség.

Ha a külföld újabb iskoláira emlékezünk, magunk elé idézzük azt a sok szép, szívet felmelegítő benyomásunkat, mit utazásaink során szerezhettünk, akkor mélységes megdöbbenéssel kell hogy nézzük az utóbbi évek magyar iskolaépítkezéseit, amelyeknél azt látjuk, hogy a múlt iskolaépítési hagyományai, miket pedig a nálunk is kevesz túlvitt iskolareform már messze túlhaladt, tovább élnek. Iskolaépítészetünk a 80-as évek merev sablonjaiban mintegy megmerevedett, azokon legfeljebb annyiban tudott túljutni, hogy a homlokzatok leegyszerűsödtek, hogy az egykori — a régi építőtechnikai eszközökből eredő — magasarányú, széles pillérek közé állított ablakok helyét itt-ott szélesarányú, fekvő ablakok foglalták el, hogy az egykori homlokzatközépi felépítmények: kupolák és a saroktoronyok elmarad-

tak s a kislejtésű tetőknek adtak helyet — különben minden maradt a régi: a folyosók fehérre meszelt unalmas terek, amelyeket a régi-rendszerű, összevissza-akasztott lakozott falitáblák „díszítenek“, az osztálytermek szabott arányú, rideg helyiségek, az egész épületben sehol semmiféle törekvés arra, hogy az a tanulók otthonává váljék. Lehet-e csodálkozni azon, hogy a tanítás befejeztekor a tanulók menekülésszerűen hagyják el az iskolapalotát? hogy a tanulók az iskolai órákon túl széles ívben elkerülik a „tanodát“? El lehet-e várni a lelkes tanítói gárdától azt, hogy az ilyen iskolákban más légkört teremtsenek, amikor ennek építészeti alapfeltételei nincsenek meg?

Hogy a dolgok más, jobb és szebb irányba terelése minő egyszerű eszközökkel megeremthető, azt néhány megindítóan egyszerű kísérlet, már-már mindennapi tapasztalat bizonyíthatja. Tessék megfigyelni azt a szeretetet és vonzódást, amely a mai cserkészdiákot a maga kis, szerény cserkészotthonához fűzi! Az otthon legtöbbször az iskola legsilányabb, már semmi másra nem jó helyiségében helyezkedik el: az alagsorban, a padlason, valami eddig lomtárnak használt kuckóban. S a lelkes parancsnok, az őrsők és a rajok ebből a zugból csakhamar naiv bájú otthont varázsolnak a maguk végtelenül szerény eszközeikkel, apró faragásaikkal, festegetéseikkel, s a cserkész el nem mulasztaná azokat az órákat, amikor a raj összejön az otthonba. Vagy nézzük meg azokat a kis magániskolákat, amelyeket különösen lelkes pedagógusok a lehető legegyszerűbb környezetben, bérlakásokban, apró villákban kialakítanak. Minő másképpen néznek ki ezek az iskolák, mint a nagy rideg iskolapaloták, melyek a közösség által összehozott milliók kihasított százezreiből épültek. A szobanagyságú osztályhelyiségekhez a gyermeket ezernyi szálak fűzik, azokat magához éppoly közelvalónak érzi, mint családi otthonát, sőt nem egyszer még inkább a maga birodalmának érzi, mint azt az otthont, ahol a gyermek annyiszor csak megtűrt idegen, akinek respektálni kell a felnőttek kialakította rendet, amely számára annyira semmitmondó! További kis, de jellegzetes példa, mely az előzőleg mondottakat igazolja: egy fővárosi iskolában a lelkes tanár a maga költségén barkácsoltatott egy kis tárlót, amelyben hétről hétre a maga tananyagához tartozó eleven szemléltető anyagot állítja ki a fiai számára — s ez a kis fekete láda ma az iskola érdeklődésének gyűpontja.

Természetesen sok múlik azon, hogy az iskola vezetője és tanárai hogyan használják fel a rendelkezésükre bocsátott épületet. Jellemző erre a „díszterem“ már futólag említett kérdése. Ha az mindössze arra szolgál, hogy az év néhány kötelezőig előírt nemzeti ünnepén ott „ünnepély“ tartassék, az év elején az iskolai rendtartás felolvasassék, akkor véleményünk szerint kár volt a reá fordított költség, akkor bőven elég erre a tornaterem is! Ha azonban az iskolát — amint azt a mai tanterv előírja — egy nagy és bensőséges szellemi közösségnek tekintjük, akkor a legnagyobb fontosságúvá válhatik, mert térbeli összefoglalója lehet ennek a szellemi közösségnek. A nagyterem, vagy ahogy angolszász területeken nevezik: a gyülekező terem, létjogosultsága ahhoz fűződik, hogy az iskola népe ott minél többször összegyűljön s önmagát kifejezze — befelé az iskola felé, de kifelé

is, a szülők, sőt a környék nyilvánossága felé. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy ott minél gyakrabban elmondassanak azok a közéleti igazságok, azok a szabványos szólamok, amelyeket az ifjúság elégszer hallott már, hanem hogy e gyülekezésekkor tényleg alkotó, nevelő munka folyjék és pedig tanító és tanítvány alkotó, cselekvő együttműködésének formájában. A legkézenfekvőbb természetesen a jezsuitaiskolákban olyan élesen felismert és megvalósított színjátás, de vannak más formái is, pl. a vitatkozás, előadás stb., aminek útját ki kell dolgozni. Mindezt inkább mint példát említjük, ennek analógiái a legkülönbözőbb tereken is megtalálhatók, pl. elsősorban tervszerű kiállítások formájában. Hasonló a helyzet az iskolakerttel, sportpályával, mely megfelelő kiállítás mellett messzemenő szolgálatokat tehet ebben az irányban, az iskola lelkének megszólaltatásában, a társadalom egészébe való bekötésében. S vannak az iskolaépítésnek más olyan lehetőségei, amelyekkel ezideig túlságosan kevésbé számoltunk, bár a legaldásosabb hatásúak lehetnének, sőt a szellemieken túl gazdasági előnyökkel is járnának, tudniillik az iskolaépítkezéseknek más hasonló célúakkal való társítása, főképpen kisebb városokban, vidéken. Itt van mindenekelőtt az iskolai tornaterem és sportpálya együttes felhasználása; ezek az egyik intézmény megtakarítása árán bőségesebben, gazdagabban volnának felszerelhetők, annál is inkább, mivel a diákság és a sportkörök azt úgyis különböző időben használják. Itt volna az anya- és csecsemővédelemnek az iskolához közelebb hozása, ami kétszeres előnnyel járna: egyrészt az anyát már igen korán az iskolához szoktatná, másrészt leányiskola esetében az anyanevelést szolgálná. Épp ezért közbeiktatható volna az óvoda, a gyermekkert. S a példák további sorát lehetne idefűzni — mindegyik az iskola célkitűzéseit szolgálná, legalább is amint az iskolában a nemzetnevelés eszköztét látjuk — s nemcsak a tananyag betanítására, emlékezetbe vésésére adagoló intézményt. Persze mindennek előfeltétele az, hogy az állami élet ne szakadjon szét miniszteri tárcákra és ügykörökre, sőt az ügyosztályoknak egymás munkájáról mit sem tudni akaró mechanikus szervezetére.

Az iskolaépítkezésekre vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy mindenáron meg kell teremteni a tervező építész és az épített pedagógus közötti bensőséges kapcsolatot. Nem lehet belenyugodni abba, hogy az építész feladatát csak abban lássuk, hogy egy eléje fektetett, építészilég kevésbé átgondolt program műszaki keresztülvitele az ő egyetlen munkája. Alkotó, teremtő kapcsolatban kell a kettőnek lenni, csak akkor remélhetjük, hogy az az iskolareform, melyen Magyarország közoktatásügyi miniszterei évtizedek óta fáradoznak, megteremtse azt az iskolaépítéstípust, amely maga is a nemzeti nevelésnek nagy feladatát szolgálja.

BIERBAUER VIRGIL